

نگاهی به کتاب «پان ترکسیم و ایران»

نویسنده‌ی کتاب: کاوه بیات

معرفی‌گر: عقاب علی احمدی

پس از پیروزی انقلاب کبیر فرانسه، و در روزگاری که امپراتوری عثمانی اقوام و ملت‌های بسیاری در آسیا و اروپا را تحت فرمانروایی داشت، اروپا نیز پا به عرصه‌ی ناسیونالیسم نهاد. چنین بود که شماری از ملت‌های اروپایی در راه رهایی از چیرگی عثمانی، جنبش‌های ناسیونالیستی خود را آغاز کردند. در قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم که بسیاری از ملت‌های تحت ستم عثمانی با دستیابی به آگاهی ملی به سوی دستیابی به استقلال پیش می‌رفتند، «ناسیونالیسم ترک» تنها در واکنش به جنبش‌های ملت‌های دریند، و زمانی موجودیت یافت که امپراتوری عثمانی کاملاً فروپاشیده بود.

بدینسان، عثمانی‌ها که در دو گرایش سیاسی تمامیت‌خواهانه و توسعه‌طلبانه همچون «عثمانی‌گرایی» و «اتحاد اسلام» ناکام مانده بودند، دست به ابداع مشربی زدند که «ناسیونالیسم ترک» نام گرفت و از نظریه‌های لئون کاهون، تاریخنگار یهودی فرانسوی و تاریخنگاری به نام دوگن سود می‌برد. دیگر حامیان نظری این اندیشه، نظریه‌سازان تاتار قفقاز همچون شهاب‌الدین مرجانی، عبدالقیوم نصیری و حسین فیض‌خانی و اسماعیل بیگ گاسپرالی بودند. پیش از آن، روسیه سیاست سیویلیزاسیون روسی را برای روسی‌کردن و تجزیه‌ی فرهنگی سرزمینهای ایرانی‌نژاد و پایگاه‌های فرهنگ ایرانی در پهنه‌ای از تاجیکستان

تا قفقاز آغاز کرده بود؛ و جالب اینجاست که پان‌ترکیسم گاسپرالی بیش از هر چیز، حرکتی بود در تأیید روسیه. گاسپرالی معتقد بود که نفع مسلمانان روسیه و همچنین روس‌ها، بیشتر در همکاری و هماهنگی آن دو بود تا رویارویی‌شان.

با پدیدارشدن «کمیته اتحاد و ترقی» در افق سیاست عثمانی و پیروزی آن در شورش خود علیه سلطان عبدالحمید دوم که او را ناگزیر از اعاده حکومت مشروطه گردانید، ناسیونالیسم ترک وارد دوره‌ای تعیین‌کننده گردید. با جداشدن بوسنی و هرزگوین از عثمانی، استقلال بلغارستان، پیوستن کرت به یونان و حمله ایتالیا به لیبی و سرانجام جنگ‌های بالکان- که تقریباً همه مستملکات اروپایی را از چنگ عثمانی بیرون آورد- جناح لیبرال کمیته اتحاد و ترقی به سود جناح تندرو آن تضعیف شد. این جناح نه به «اتحاد اسلام» اعتقادی داشت و نه «عثمانی‌گرایی» را راه‌حلی می‌دانست. در این زمان یوسف آقچورا در رساله خود، با بررسی نقاط ضعف دو گرایش «عثمانی‌گرایی» و «اتحاد اسلام»، راه‌حل را در اتخاذ خط مشی‌ای مبتنی بر ترک‌گرایی دانست. اشاره او به حضور ترک‌نژادان در خارج از عثمانی و ضروری‌دانستن اتحاد همه این ترک‌نژادان، گرایشی را پدید آورد که امروزه «پان‌ترکیسم» نامیده می‌شود.

امروز گروهی بر اساس دیدگاه‌های آقچورا و دیگر نظریه‌پردازان پان‌ترکیسم، آریاییان آذربایجانی در ایران را تنها به دلیل رواج زبان ترکی در میان آنها، ترک‌نژاد می‌دانند و با حمایت دولت‌های بیگانه و با عوامفریبی، در پی گسترش این گرایش ضدایرانی و پیگیری امیال توسعه‌طلبانه خود در سرزمین‌های ایرانی هستند.

کاوه بیات، تاریخنگار معاصر در کتاب «پان‌ترکیسم و ایران» تاریخچه شکل‌گیری پان‌ترکیسم و تحرکات آن در ایران را با اتکاء به آثار پایه‌گذاران این گرایش در کتاب‌ها و مطبوعات ترکیه عثمانی و قفقاز بررسی می‌کند.

او در فصل اول کتاب خود به چگونگی شکل‌گیری «ناسیونالیسم ترک» و نشان‌دادن مانعی که این گرایش سیاسی از آغاز در وجود و آثار بر جای‌مانده از هویت ایرانی در قفقاز و ترکیه بر سر راه خود می‌دید، می‌پردازد. مؤلف واکنش‌های اولیه ایرانیان در برابر پان‌ترکیسم را در بخش دوم همین فصل بررسی می‌کند.

در فصل دوم کتاب، تحرکات تازه پان‌ترکیسم در دهه 1300 خورشیدی، که به گونه‌ای بی‌پرده و صریح، ایران را هدف خود قرار داده بود و واکنش محافل دیپلماتیک و مطبوعاتی ایران به این تحرکات گزارش شده است. مؤلف در ادامه به بررسی جریان‌های پان‌ترکیست در قفقاز و به‌ویژه جمهوری آذربایجان (اران) که موجودیت آن حاصل تحرکات پان‌ترکیستی است، می‌پردازد.

در فصل سوم کتاب، واکنش ایران در برابر حملات پان‌ترکیست‌ها و کوشش ایرانیان برای ریشه‌یابی علل شکل‌گیری این گرایش و اتخاذ تدابیر دفاعی مقتضی در برابر پان‌ترکیسم نمایانده می‌شود.

در بخش پیوست‌ها، شانزده مقاله و مطلب از آثار نظریه‌پردازان پان‌ترکیست و پاسخ‌های روشنفکران ایران بدان‌ها آمده است که میزان اعتبار گرایش پان‌ترکیسم و ادعاهای آن را به طور جدی با چالش روبرو می‌کند.

کتاب «پان‌ترکیسم و ایران» در 252 صفحه و با بهای 3600 تومان از سوی انتشارات «پردیس دانش» و «شرکت نشر و پژوهش شیراز» منتشر شده است.